

Estetiske læringsprosesser mot fordommer og utenforskap

Et samarbeid mellom

NASJONALT SENTER
FOR KUNST OG KULTUR
I OPPLÆRINGEN

dembra

*Demokratisk beredskap
mot rasisme og antisemittisme*

INNHOOLD

Hvordan undervise kreativt for demokrati, medborgerskap og et inkluderende læringsmiljø?	3
Samarbeid	3
Hele mennesket mobiliseres for medvirkning og medborgerskap	4
Et utvidet syn på inkludering	4
Estetiske læringsprosesser	5
Presentasjon av samarbeidspartnerne	6
Om Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen	6
Om Dembra.....	6
Begrepsøvelse: Hva vil det si? Dramatisér det!	7
Om økten	8
Innledende øvelser.....	8
Ikke-verbal øvelse (ca. 4 min).....	8
Speiløvelsen (5 min)	8
Hoveddel	9
Forklar begrepet	9
Samtale i gruppa.....	9
Ikke-verbal øvelse	9
Avsluttende refleksjon	10

Hvordan undervise kreativt for demokrati, medborgerskap og et inkluderende læringsmiljø?

Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen (KKS) har som mål å styrke kvaliteten og øke omfanget av kunst- og kulturfagene i barnehagen og grunnsopplæringen, blant annet gjennom å støtte arbeidet med å tolke og operasjonalisere rammeplanen og læreplanverket.

Demokratisk Beredskap mot Rasisme og Antisemittisme (Dembra) er en nasjonal satsing på forebygging av fordommer og utenforskap i skole og lærerutdanning. Dembras vekt på undervisningspraksis, profesjonskompetanse, planer og skolemiljø støtter arbeidet med å virkeliggjøre fagfornyelsen og verdiene og prinsippene i læreplanens overordnede del.

Samarbeid

KKS og Dembra samarbeider fra 2021 om økt fokus på demokrati, medborgerskap og inkludering i skolen. Ved å forene våre kunnskapsfelt og erfaringer legger vi til rette både for utvikling av demokratiske ferdigheter gjennom medvirkning og skaperglede, og for demokratilæring som element i og gjennom kreative og estetiske fag.

Høsten 2021 lanserer Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen (KKS), kompetansepakken Drama/teater for demokrati og medborgerskap som tar utgangspunkt i det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap i læreplanen, LK20.

Som del av kompetansepakken har KKS og den nasjonale satsningen Demokratisk Beredskap mot Rasisme og Antisemittisme (Dembra) videreutviklet to undervisningsressurser med vekt på diskusjoner og dramatisering, «Begrepsøvelse: Hva vil det si? Dramatiser det!» og «Identitetsøvelse: Vis det!» Den første øvelsen er gjengitt i denne brosjyren.

Ressursene lastes ned gratis på dembra.no og kunstogkultursenteret.no.

På de neste sidene kan du lese mer om grunnlaget for samarbeidet, hvem vi er og hva vi gjør.

Foto: Werner Anderson/Dembra

Hele mennesket mobiliseres for medvirkning og medborgerskap

4

Demokratisk kompetanse i skolens hverdag kommer ikke av seg selv. For å utvikle og skape grunnlag for dialog, respekt og inkludering i skolesamfunnet er det nødvendig at både skoleeiere, skoleledelse, lærere og lærerutdanninger jobber bevisst og målrettet over tid. Derfor er Demokrati og medborgerskap ett av fagfornyelsens tre tverrgående tema.

Gjennom historien har menneskers estetiske uttrykk, for eksempel visuell kunst, musikk, dans og drama, blitt brukt i kampen mot undertrykkelse og urett. Estetiske læringsformer kan gi elevene verktøy for å bli bevisst og ta til motmæle mot fordommer og rasisme. KKS og Dembra foreslår derfor ulike tilnærminger som kan styrke skolens innsats for å bygge demokratisk kompetanse. Ved å innta ulike perspektiver, analysere og diskutere kunstuttrykk og selv uttrykke seg gjennom estetiske læringsformer, kan elevene lære å utfordre normer og stereotyper.

I samarbeidet med KKS bidrar Demabra med teori, analyseverktøy og metodikk som styrker og tydeliggjør sammenhengen mellom estetiske uttrykk, individuell utvikling og sosialt samspill. Elevene skal kunne påvirke sosiale forhold som angår dem selv, og i den sammenheng kan erfaringsdanning gjennom estetiske læringsformer være verdifullt. Estetisk og kunstnerisk aktivitet appellerer til flere sider ved mennesket, og kan skape engasjement og ny motivasjon. Estetiske læringsformer må derfor i større grad brukes i arbeidet med å styrke elevenes demokratiske kompetanse og forutsetning for medvirkning og inkludering.

Et utvidet syn på inkludering

I LK20 er demokrati og medborgerskap ett av tre tverrgående tema og medvirkning fremheves som et grunnleggende premiss for all undervisning. For å gjennomføre dette i praksis, kan et utvidet syn på inkludering være nyttig:

«Et inkluderende læringsmiljø verdsetter mangfold, noe som ifølge forskning er en helt nødvendig forutsetning for å skape et inkluderende læringsmiljø. I et inkluderende læringsmiljø har alle sin naturlige tilhørighet, og ingen betegnes som inkluderte.» (Statped, 2020)

KKS og Dembra anerkjenner behovet for et utvidet syn på inkludering, og vektlegger derfor nødvendigheten av å involvere hele skole- og klasse miljøet når man skal jobbe med inkludering, som både handler om å forebygge og det å løse konkrete utfordringer knyttet til eksempelvis mobbing, utenforskap, rasisme, fordommer og gruppefiendtlighet.

Foto: Ryanenne Rasicol. Pexel.com

Estetiske læringsprosesser

Estetiske læringsprosesser i grunnskolelærer-utdanningene er grunnfestet i offentlige utdanningsdokumenter og rapporter, og knyttes til kvalitet i utdanningen. I arbeid med estetiske læringsprosesser hentes arbeids- og uttrykksformer fra de estetiske fagene. Det dreier seg om sammensatte prosesser som ikke gir entydige svar, og som representerer et bredt kunnskapssyn der relasjonelle, emosjonelle, kognitive, praktiske, skapende, sanselige og refleksive momenter er inkludert (jf. Helen Illeris, 2012).

Dette innebærer at alle lærerstudenter skal lære noe om, og skal kunne anvende, varierte læringsformer basert på en estetisk inngang og tilnærming. Kunstuttrykk som teater, visuell kunst, håndverkstradisjoner, musikk og arkitektur er uttrykk

for ulike identiteter og ideologiske og religiøse ståsteder. Vi kommuniserer gjennom kunst- og kulturuttrykk, også gjennom matkultur, væremåter, moral og etikk.

Estetiske læringsprosesser er grunnfestet i LK20, og beskrives som en forutsetning for elevenes dannelse og identitetsutvikling (1.4 Skaperglede, engasjement og utforskertrang). Når barn og unge lærer å bruke sin skaperkraft, vekkes initiativ og lysten til å lære, delta og uttrykke seg. Estetiske læringsprosesser støtter og utvikler grunnleggende demokratiske ferdigheter og verdier ved at alle får delta på sine egne premisser samt mulighet til å uttrykke seg innenfor et fellesskap.

Foto: Werner Anderson/Demra

Presentasjon av samarbeidspartnerne

6

OM NASJONALT SENTER FOR KUNST OG KULTUR I OPPLÆRINGEN

Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen (KKS), ligger i Bodø, og er organisert under Nord universitet. Senteret skal bidra til økt kvalitet i kunst- og kulturfagene i barnehagen og grunnopplæringen. Videre skal KKS bidra til engasjement for fagene og økt interesse for opplæring i kunst- og kulturfag.

KKS bistår barnehager og skoler slik at de får økt kompetanse til å tolke og operasjonalisere rammeplanen og læreplanverket, og samarbeider med institusjoner og lærerutdanningene i deres arbeid med kompetanseutvikling innenfor kunst- og kulturfag.

Ved behov skal KKS være rådgiver for nasjonale utdanningsmyndigheter innenfor det kunst- og kulturfaglige feltet. En viktig del av vårt oppdrag er å komme med innspill i aktuelle høringer fra Utdanningsdirektoratet og Kunnskapsdepartementet mfl.

Våre målgrupper

- Lærerutdanningene
- skole- og barnehageeiere
- ledere og ansatte i barnehager og skoler
- PP-tjenesten

Senteret utvikler ulike undervisningsressurser og tematiske kompetansepakker for lærere i skolen, som også er relevante for videregående skole, lærerutdanningsinstitusjonene og andre som driver opplæring innenfor kunst- og kulturfag.

**Bare ved å
leke og herje
med sannheten,
bare ved å tenke
fantastisk kan vi
åpne for radikal
ny erkjennelse.**

Per Fugelli

OM DEMBRA

Dembra startet som en nasjonal satsing i 2012. Tilbudet rettes mot grunnopplæringen og lærerutdanninger. Dembra drives fram av seks norske freds- og menneskerettighetsentre, koordinert av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret). HL-senteret er et forsknings-, dokumentasjons- og formidlingssenter med søkelys på Holocaust og andre folkemord, og på minoriteters vilkår i moderne samfunn. Dembra tilbyr veiledning, kurs og nettbaserte ressurser for forebygging av ulike former for fordommer, diskriminering og gruppefiendtlige holdninger.

Dembra er tuftet på prinsippet om at inkludering, medvirkning og myndiggjøring er viktig for skolens forebyggende arbeid. Kjernen er å forebygge gjennom å bygge demokratisk kompetanse. Inkludering og deltakelse, kritisk tenking og mangfolds-kompetanse er sentrale prinsipper. Elevene skal få erfaring med å bety noe for noen, og med å bli sett og hørt. Styrkingen skal foregå gjennom en helhetlig satsing på den enkelte skole.

Nærmere 100 skoler har siden oppstart deltatt i satsningen, og opp mot 3 000 lærere har deltatt på kurs. Dembra for lærerutdanningen har så langt samarbeidet med rundt 75 lærerutdannere på elleve lærerutdanningsinstitusjoner. Den hyppigste typen tilbakemelding fra lærerutdanningene er at Dembra-arbeidet har styrket tverrfaglig samarbeid og tilført perspektiver og arbeidsformer som har verdi utover Dembra-satsingens rammer.

Seks regionale Dembra-sentre har ansvar for Dembra-arbeid i hver sin region. Sentrene kombinerer sitt eget faglige grunnlag med de behov som skolene de samarbeider med identifiserer, samt ressurser som finnes ved regionens lærerutdanninger.

FREDS- OG MENNESKERETTIGHETSENTRER SOM DELTAR I DEMBRA

- Stiftelsen Narviksenteret (Nordland)
- Falstadsenteret (Trøndelag)
- Rafto-stiftelsen (Vestland)
- Nansen Fredssenter (Innlandet)
- Stiftelsen Arkivet (Agder)
- HL-senteret (Oslo og Viken, samt koordinator for nasjonalt samarbeid)

Begrepsøvelse: Hva vil det si? Dramatisér det!

INTRO FOR OPPLEGG:

Begreper kan ha ulikt meningsinnhold for ulike personer, og begrepsinnhold kan komme til uttrykk på ulike måter. Å øve opp evnen til å tenke kritisk og bli bevisst andres perspektiv, verdier og holdninger er sentralt i denne øvelsen.

TRINN:

Barneskole, Ungdomsskole, Videregående opplæring

FAG:

Norsk, Samfunnsfag, Fremmedspråk, Historie, KRLE, Matematikk, Naturfag

RELASJON TIL LÆREPLANVERKET:

Overordnet del 1.3 Kritisk tenkning og etisk bevissthet, 1.6 Demokrati og medvirkning, 2.5.1 Demokrati og medborgerskap

TID:

30-90 minutter

GRUPPESTØRRELSE:

10-28

Videreutviklet av Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen (KKS), i samarbeid med Dembra.

MÅL MED ØKTEN

Utvikle forståelse for at begreper kan ha ulikt meningsinnhold for ulike personer, og at begrepsinnhold kan komme til uttrykk på ulike måter. Oppøve evnen til å tenke kritisk og bli bevisst andres perspektiv, verdier og holdninger.

Om økten

8

Opplegget kan brukes for å skape refleksjon om begreper. Som eksempel tar vi utgangspunkt i begrepet rasisme. Økten kan brukes fra barneskolens mellomtrinn.

Dersom vi mangler felles forståelse av meningsinnholdet i et begrep, kan det oppstå misforståelser. Det er derfor viktig å klargjøre hva vi mener når vi tar i bruk ulike begrep.

Kommunikasjon foregår både bevisst og ubevisst, gjennom bruk av verbalt språk og med kroppens bevegelser og gester, som for eksempel ansiktsuttrykk, blick, måter å sitte, stå og gå på, plassering av hender. For å lære mer om hvordan vi kommuniserer med kroppen, kan vi jobbe med øvelser som utvikler kroppsspråket vårt og evnen til å tolke andres uttrykk. Slik styrkes bevisstheten om hvordan vi reagerer i samspill med andre, og om at vår egen væremåte og fremtoning kan bidra til å inkludere eller ekskludere andre. Dette er hensikten med de innledende øvelsene. Elevene vil ha nytte av erfaringen derfra når de etterpå skal jobbe med innholdet i begreper.

Kreative øvelser kan åpne for at elever uttrykker tanker og følelser som de vanligvis ikke deler i klassen. Vær derfor oppmerksom på om det kan komme frem følelser, tanker og hendelser som bør følges opp i plenum eller individuelt i forlengelsen av økten.

Innledende øvelser

Innledende kommunikasjonsøvelser bidrar til å skape trygghet og tillit i gruppen. Dette er viktig når klassen skal jobbe med tema som kan oppleves som utfordrende og krevende.

IKKE-VERBAL ØVELSE (CA. 4 MIN)

Elevene skal jobbe i par. Be dem stå med tre skrittets avstand, mens de ser på hverandre og holder hverandres blick uten å snakke. Be dem gå sakte mot hverandre.

Når en av dem, eller begge, synes de kommer for nær, skal de heve hånden som et signal for å stoppe. De skal aldri gå nærmere hverandre enn én meter.

Be elevene parvis dele med hverandre hva de tenkte under øvelsen, og hva de synes om den.

SPEILØVELSEN (5 MIN)

To elever står overfor hverandre, med én meters avstand. De holder håndflatene opp mot hverandre. Be dem avtale hvem som skal lede.

Den som leder, fører hendene rolig i ulike retninger (ikke for avansert). Den andre følger bevegelsene, som i et speil.

Etter to minutter bytter de etter signal fra læreren.

Hvis det er tid, kan elevene gjøre øvelsen uten at noen av dem har definert ansvar for å lede.

Som avslutning deler elevene med hverandre hvordan de opplevde øvelsen.

Bruk rolig musikk som kan støtte elevenes bevegelsesarbeid (gjærne ambient musikk med naturlyder, vann, vind, fløyte e.l.)

Hoveddel

Del elevene i grupper på fire og gi dem post it-lapper og et A3-ark. La elevene tegne en figur som fyller arket, slik bildet nedenfor illustrerer. Alternativt kan de få utdelt et oppkopierte ark med ferdig figur.

Skriv begrepet i det midterste feltet, i vårt eksempel «rasisme». De fire ytterste feltene fordeles mellom elevene til utfylling.

FORKLAR BEGREPET

Be elevene individuelt forklare begrepet rasisme ved å skrive ned tre ord som de mener kjennetegner eller belyser rasisme. De skriver ett ord på hver post it-lapp.

Be dem om å feste lappene i sitt tildelte felt på arket.

SAMTALE I GRUPPA

Be elevene etter tur lese opp ordene de har valgt.

De andre lytter og stiller oppfølgingsspørsmål, hvis de trenger å forstå meningen med ordet bedre eller hvorfor et bestemt ord er valgt.

Be elevene sammenligne ordene, og diskutere likheter og forskjeller.

Elevene skal deretter bli enige om tre lapper som de mener best forklarer begrepet rasisme. Så plasserer de disse lappene i det midterste feltet i figuren.

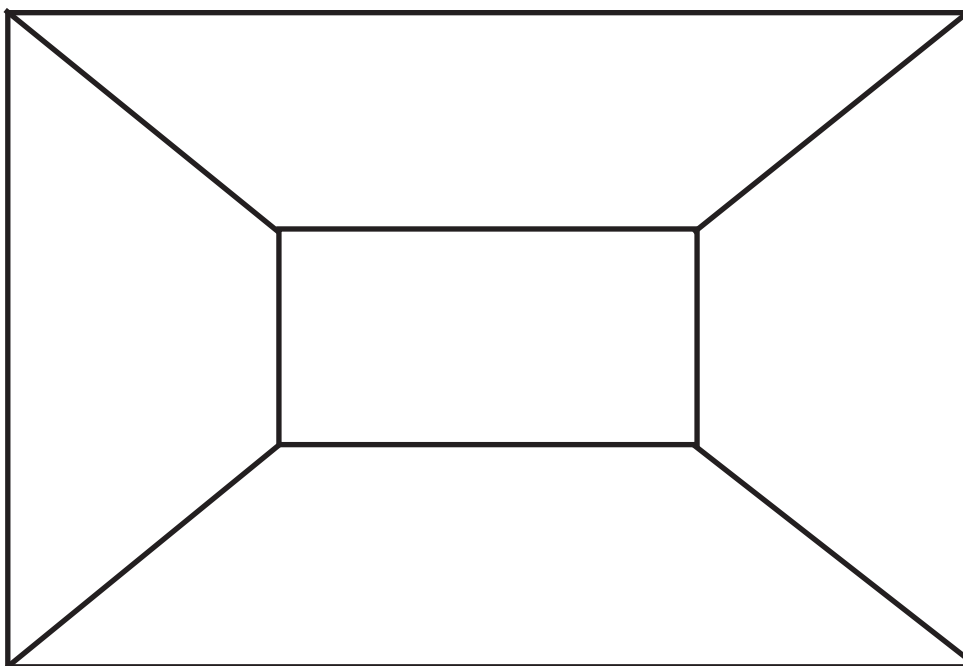
IKKE-VERBAL ØVELSE

Når elevene har plassert tre lapper i midtfeltet, skal de jobbe med kroppsspråk.

Dette gjør de gjennom å uttrykke seg gjennom «tablåer» (stillbilder av personer plassert i forhold til hverandre som uttrykker en situasjon, handling eller relasjon). Tablået uttrykker de begrepene/situasjonene elevene har valgt. Dette er symbolske «frysbilder» som kan modelleres/formes med kroppen, individuelt eller i gruppe.

Oppfordre elevene til å bruke kropps- og ansiktsuttrykk som illustrerer en følelse, en situasjon, en hendelse eller en rolle. Elevene kan enten selv stille seg i en posisjon, eller de kan bli «modellert» av en medelev (dvs. en annen elev bestemmer hvordan kropp, armer, bein og ansiktsuttrykk skal være for å uttrykke noe bestemt).

Den eller de som blir «rollemodellert», står helt i ro, som en statue, eller frysbilde. Det anbefales at elevene jobber i grupper på to eller tre, men de kan alternativt løse oppgaven individuelt.

Avsluttende refleksjon

10

Be elevene diskutere og deretter dele i klassen (velg spørsmål ut fra klasstrinn):

- Hvilke tolkninger av begrepet var nye for deg?
- Var du uenig i noen av de andres tolkninger? Begrunn.
- Hvordan var det å kunne velge bare tre ord? Er det noen andre ord du ville hatt med? Begrunn.
- Har din oppfatning av begrepet rasisme endret seg i løpet av øvelsen?
- Hvilke tablåer kjente du deg mest igjen i?
- Hvordan kan kroppsspråk signalisere en meningsytring, og hvordan kan kroppsspråk være inkluderende eller ekskluderende i sosiale sammenhenger?

Det kan også være nyttig å la elevene snakke om hvordan selve diskusjonene og utvelgelsene foregikk.

Still gjerne spørsmål, som for eksempel:

- Hvordan kom dere til enighet?
- Klarte dere å lytte til hverandre?
- Var det noe som var særlig utfordrende?
- Kunne dere løst samarbeidet på en annen måte?
- Hva husker du best fra arbeidet du gjorde i løpet av økta?
- Hva ønsker du å lære mer om?

NORD
universitet

www.nord.no

 Norduniversitet

NASJONALT SENTER
FOR KUNST OG KULTUR
I OPPLÆRINGEN

www.kunstogkultursenteret.no

 Kunstogkultursenteret

dembra

www.dembra.no

 demokratiskberedskap